

Ciprian JELER

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Alegere și nealegere, Kierkegaard și Bergson

Abstract

Choice and non-choice, Kierkegaard and Bergson

This paper sketches a number of similarities between Kierkegaard's and Bergson's thought concerning the general domain of practical philosophy. Both authors, it is argued, claim that there is an essential practicality of aims that needs to be accounted for in any philosophy of action: goals are not something to reach to, but something to do. Moreover, the two authors share similar positions with regards to some of the main characteristics of choice or decision. However, they also share another point which is openly criticized here: though in different manners, both of them seem to allow for the absorption – or the illicit identification – of the question of decision into that of action, and the unwelcome consequences of such an identification for practical philosophy are briefly outlined here.

Keywords: Kierkegaard, Bergson, action, decision, time

Pretextul acestui text este oferit de o remarcă punctuală a lui Gilles Deleuze care se găsește, în forme foarte asemănătoare, în ambele volume ale lucrării sale dedicate cinematografului¹. Observația lui Deleuze este aceea că există, în tradiția filosofiei occidentale, două moduri de a vedea alegerea. Pe de o parte, avem maniera clasică, ce decurge din vechiul concept al liberului-arbitru, conform căreia alegerea se face între două sau mai multe posibilități alternative, iar posibilitatea însăși a acestei alegeri este ceea ce-i garantează individului libertatea. Pe de altă parte, spune Deleuze, avem o idee sau o tradiție care se formează pe linia Pascal-Kierkegaard și care vede în alegere nu atât o alternativă între doi sau mai mulți termeni între care trebuie să alegem, ci mai degrabă o alternativă privind modurile de existență ale celui care alege: modul celui care alege ca și cum nu ar alege, care alege ca și cum nu ar avea de ales (mediul, dorințele etc. fiind cele care determină, așadar, tocmai faptul că nu ar avea de ales), pe de o parte, și, de cealaltă parte, modul de existență al celui care știe că este în puterea lui să aleagă, cel care știe că alegerea îi revine. Alternativa nu mai privește deci termenii concreți între

¹ Cf. Deleuze, *Cinema 1. Imaginea-mișcare*, trad. Ștefana și Ioan Pop-Curșeu, Cluj-Napoca, Ed. Tact, 2012, pp. 162-163 și *Cinema 2. Imaginea-timp*, trad. Ștefana și Ioan Pop-Curșeu, Cluj-Napoca, Ed. Tact, 2013, p. 230.

care trebuie să alegem, ci devine o alternativă mai profundă sau mai radicală între modul de existență al celui care alege să aleagă și modul de existență al celui care alege nealegerea sau non-alegerea.

Ceea ce este frapant în această afirmație a lui Deleuze și ceea ce ne-a determinat să o luăm drept pretext pentru acest text nu este conținutul ei în sens strict, nu este ceea ce se enunță în ea. Interesantă este mai degrabă „lărgimea” acestei distincții operate de Deleuze, câmpul imens pe care ea îl umple cu doar două posibilități teoretice instanțiate de cele două direcții sau tradiții filosofice pe care le numește. Ni se pare însă că între cele două viziuni asupra alegerii – a alege între termenii sau posibilitățile concrete de acțiune și a alege între două moduri de a fi ale celui care alege – se cascadează un spațiu teoretic mult prea larg pentru ca aceste două viziuni să-l subîntindă în totalitate. Ni se pare că există, cu alte cuvinte, cel puțin un alt mod de a ne raporta la problema deciziei, unul care s-ar găsi între cele două viziuni enunțate de Deleuze, iar acest text va încerca nu atât să construiască efectiv acest nou mod de a vedea decizia, cât să arate locul acestuia, să deschidă *posibilitatea* de a-l gândi.

Pentru a schița posibilitatea acestui mod de a vedea decizia, vom pune aici în scenă o comparație între Bergson și Kierkegaard. Și, ca să intrăm direct în subiect, vom lansa următoarea ipoteză: că atât Kierkegaard, cât și Bergson operează un scurtcircuit sau o identificare ilicită între doi termeni care poate ar trebui păstrați în distincția lor, între doi termeni care nu ne oferă, poate, premise suficiente pentru a fi identificați. Este vorba despre termenii de „acțiune” și de „decizie” sau alegere. În alți termeni, ipoteza s-ar formula astfel: atât Kierkegaard, cât și Bergson își ușurează demersurile filosofice proprii prin operarea unei identificări între alegere și acțiune; ei își fac, altfel spus, favoruri filosofice pe care, poate, ar fi fost mai nimerit să le evite.

Acest scurt text este, așadar, o schematică trecere în revistă a acestei identificări ilicite, așa cum ni se pare că are ea loc la Kierkegaard și la Bergson. Pe parcurs, vom încerca să arătăm mai degrabă ce au în comun cei doi autori, ce îi unește atât cu privire la problema acțiunii, cât și cu privire la problema deciziei, dar și ce au în comun în privința scurtcircuitării celor două probleme. Vom insista așadar mai puțin pe diferențele dintre ei sau pe posibilele motive ce stau în spatele acestor diferențe.

Ce au deci în comun cei doi autori în privința problemei acțiunii? Ceea ce-i unește este un lucru care ni se pare a fi nici mai mult, nici mai puțin decât esențial. Este vorba despre faptul că amândoi încearcă să gândească o specificitate a acțiunii ca atare, o pozitivitate a acțiunii ca

acțiune. Vom exemplifica acest punct pornind de la o afirmație a lui Kierkegaard: „Cel care trăiește estetic vede pretutindeni doar posibilități, acestea formând pentru el conținutul vremii viitoare, însă cel care trăiește etic vede pretutindeni misiuni. Această concretete a sa reală vede individul ca misiune, ca țintă, ca scop”². Distincția centrală din această afirmație este aceea dintre posibilitate și „misiune”, dar ea are un sens mult mai prozaic și mai puțin moral sau moralizator decât am putea crede, și aceasta datorită felului în care Kierkegaard explicitează termenul de posibilitate. Căci a spune că individul estetic vede doar posibilități și că aceste posibilități sunt pentru el „conținutul vremii viitoare” înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât a afirma că ceea ce îi este propriu unei acțiuni este tocmai faptul de a nu viza conținuturi ale vremii viitoare. Kierkegaard se detașează astfel, în opinia noastră, de o tradiție carteziană – dar care poate fi probabil legată de o sursă socratică –, și anume de ceea ce s-ar putea numi dezechilibrul sau inegalitatea dintre voință și intelect: intelectul este finit, voința nu este la fel, astfel încât voința poate îndrăzni să meargă chiar și acolo unde intelectul nu are decât o reprezentare schematică și incompletă asupra a ceea ce este urmărit prin respectivul demers. E o reprezentare profund intelectuală a acțiunii, pe care Kierkegaard o respinge fățiș: a acționa nu înseamnă a viza conținuturi ale vremurilor viitoare. A viza posibilități sau conținuturi este o activitate a gândirii sau a intelectului, ori acțiunea nu se ghidează după conținuturi viitoare sau posibile, ci după „misiuni, ținte sau scopuri”, după cum spune Kierkegaard. Este mai puțin important aici că el identifică aceste scopuri, această misiune cu individul etic însuși, ceea ce este esențial este că spre o teorie a acțiunii se îndreaptă aici Kierkegaard, lucru care devine evident într-un alt pasaj, unde el afirmă despre individul etic următoarele: „Cum însă individul s-a ales pe sine însuși în libertate, el este *eo ipso* în acțiune”³. Misiunea, scopul e ceea ce-i este propriu acțiunii, iar nu posibilitățile sau anticiparea conținuturilor viitoare. Sau, și mai clar: „Individul etic se cunoaște pe sine, dar această cunoaștere nu este o simplă contemplație [a unor posibilități sau conținuturi – nota noastră, CJ] [...], ci este o conștientizare care este ea însăși o acțiune”⁴. Ceea ce-i este propriu acțiunii este deci misiunea, scopul, nicidecum conținuturile viitoare. Pentru o superbă descriere a „reprezentării” pe care o avem despre misiune sau scop, să citim mai departe, tot din *Sau-Sau*: „Sinele tipic este însă un sine imperfect, fiind doar o profecție, și nu

² Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, in *Opere*, vol. II, trad. Ana-Stanca Tabarasi, București, Humanitas, 2009, p. 266.

³ *Ibid.*, p. 254.

⁴ *Ibid.*, p. 274.

sinele real. Însă el conduce mereu, dar cu cât individul îl realizează mai mult, cu atât dispare mai mult în el, până când, în cele din urmă, în loc să se arate înaintea lui, se află în urma lui, ca o posibilitate tot mai ștersă”⁵. Abia după ce a fost înfăptuit devine „sinele tipic” sau imaginea pe care o avem despre scopul sau misiunea acțiunii o posibilitate. Abia după ce acțiunea a fost înfăptuită putem reduce scopul sau misiunea la o posibilitate sau la reprezentarea unui conținut determinat.

Iată un punct capital, în măsura în care el descrie cu foarte multă acuratețe ceea ce ar putea fi descris ca o teorie a acțiunii – și, trebuie subliniat, nu a libertății – la Bergson. Termenul care trebuie pus în centrul construcției bergsoniene a unei teorii a acțiunii este acela de „schemă dinamică”, termen care, la Bergson, ocupă locul noțiunii de scop sau de misiune. Nu vom insista aici asupra acestui punct bergsonian, dar este necesar să spunem doar atât: ideea centrală este aceea că a acționa nu înseamnă a realiza o posibilitate, și aceasta pentru că posibilitățile – sau conținuturile vremilor viitoare, cum ar spune Kierkegaard – țin funciarmente de gândire sau de intelect și nu îi sunt proprii acțiunii. Cu alte cuvinte, un scop nu este ceva *de atins*, ci este ceva *de făcut*, și nu avem cum să înțelegem acțiunea atâta vreme cât nu ținem seama de acest simplu fapt. În această afirmație cât se poate de simplă rezidă, după părerea noastră, *in nuce*, o întreagă teorie a acțiunii, care rămâne încă de făcut și despre care nu putem încă afirma cu siguranță în ce măsură ar fi una bergsoniană. Cu rezerva că, pentru a putea fi făcută, o astfel de teorie a acțiunii ar trebui să treacă de – și, eventual, să iasă reînnoită din – o confruntare devenită necesară cu rezultatele, fie ele și parțiale, ale neuroștiințelor contemporane.

Până în acest punct lucrurile sunt clare, și am putea ridica puține obiecții la tezele kierkegaardiene sau bergsoniene indicate schematic mai sus: există, altfel spus, o practicitate esențială a scopurilor, care nu trebuie concepute pe calapodul posibilităților sau conținuturilor intelectului sau gândirii, dar care nici nu trebuie văzute ca niște forțe oarbe ale voinței – altă mișcare intelectualizantă –, ci trebuie văzute în specificitatea lor, în calitatea lor de misiuni, după spusele lui Kierkegaard, sau în calitate de „scheme dinamice”, adică un tip de entități mentale pe care Bergson le numește uneori și „reprezentări”, dar care nu au nimic de-a face cu simplele posibilități reprezentate de concepte⁶.

⁵ *Ibid.*

⁶ Textul fundamental al lui Bergson despre noțiunea de schemă dinamică este articolul despre „Efortul intelectual” (in *L'énergie spirituelle*, ed. a 5-a, Paris, PUF, col. « Quadrige », 1996, pp. 153-190).

Problemele încep însă în punctul în care această practicitate esențială impietează asupra chestiunii deciziei. Nu e vorba de probleme de consistență sau de incoerență conceptuală, ci este mai degrabă vorba despre caracterul inutil al unei asemenea impietări. Odată ce convenim că există o practicitate esențială a scopurilor, că ele au o specificitate proprie, nu mai avem, în fond, nevoie de nimic altceva pentru a construi o teorie a acțiunii: tot ce am avea de făcut ar fi să dăm corp sau să dăm consistență acestei practicități, să construim o teorie care să dea seama atât de specificitatea scopurilor, cât și de felul în care scopurile „ghidează”, după spusele lui Kierkegaard, acțiunea – avem, în termeni bergsonieni, nevoie de o teorie a actualizării, esențialmente diferită de teza realizării unor posibilități. Este singurul lucru de care avem nevoie pentru o teorie a acțiunii, iar teoria deliberării sau a deciziei nu trebuie în mod necesar să fie absorbită în această teorie a acțiunii. Însă, ca s-o spunem în modul cel mai brutal, Bergson este atât de preocupat de demonstrarea faptului că a acționa nu înseamnă a realiza un posibil, încât escamotează o posibilă teorie a deciziei sau a deliberării, o absoarbe, ca pe un fel de apendice devenit aproape inutil, într-o teorie a acțiunii. Kierkegaard face o mișcare al cărei sens este similar, în ciuda diferențelor celor două demersuri. Altfel spus, ambii autori sunt de acord că a acționa nu înseamnă a realiza un posibil, dar, pe de altă parte – și aici este miza discuției noastre critice – ambii autori par să nu ia în considerare posibilitatea ca *a alege* și *a face*, *a decide* și *a acționa* să fie acte esențialmente diferite. O scurtă comparație între cele două demersuri cu privire la problema deciziei sau a alegerii va clarifica poate acest punct. Este vorba despre o lectură, în paralel cu Bergson, a două pagini superbe din textul lui Kierkegaard despre „Echilibrul dintre estetic și etic în formarea personalității”.

Iată deci cele 3 puncte care formează, după părerea noastră, un nucleu comun între Kierkegaard și Bergson cu privire la chestiunea deciziei sau a deliberării:

1. Primul punct este acela al inseparabilității problemei alegerii de cea a timpului. Citim din nou din Kierkegaard: „Dacă un om s-ar putea menține mereu în clipa alegerii, dacă ar putea înceta să fie om, ființa sa cea mai intimă fiind doar un gând aerian, dacă personalitatea n-ar însemna mai mult decât un spiriduș care participă la mișcările din jur, dar nu se schimbă, dacă lucrurile ar sta așa, ar fi o prostie să te temi că omul ar putea rata momentul alegerii, întrucât, într-un sens mai profund, nici n-ar mai fi vorba de alegere”⁷. Fără timp, fără o personalitate care durează sau căreia, cum spune Kierkegaard, îi este propriu faptul de „a se schimba”, nu putem

⁷ Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, ed. cit., p. 175.

vorbi de o alegere. Doar pentru o ființă căreia timpul îi este constitutiv se poate pune problema unei alegeri, iar comparația cu un spiriduș pe care o face Kierkegaard își atinge perfect ținta: un spiriduș – să ne gândim la cei din comediile lui Shakespeare, de exemplu – poate alege să facă diverse lucruri, dar alegerile lui nu sunt propriu-zis alegeri, sau, cu un termen preluat de această dată dintr-un pasaj despre acțiune din *Evoluția creatoare* a lui Bergson, acțiunile lui sunt „capricioase”, sunt conduse de un pur capriciu pentru simplul motiv că ele nu îl privesc pe spiriduș: el „participă la mișcările din jur”, există în timp, ca să spunem așa, dar el nu are propriu-zis scopuri, pentru că lumea în care el intervine nu este a lui, nu este o lume în care el să-și construiască în vreun fel existența; el nu „durează”, altfel spus. Doar o raportare la viitor, deci la timp, doar conștiința faptului că personalitatea „se schimbă” le conferă alegerii și alternativelor alegerii *greutatea* lor propriu-zisă, cu un termen preluat de această dată de la Jankélévitch, comentându-l pe Bergson⁸.

2. Dar acestei existențe în timp a alegerii trebuie să-i adăugăm o altă determinare: imposibilitatea non-alegerii. Cităm din nou din Kierkegaard, într-o comparație cu cârmaciul, o comparație pe care, încă de la Platon, filosofii nu încetaseră să o facă, fiecare în felul său: „Dacă ți-ai închipui un cârmaci în clipa când vrea să facă o manevră cu corabia sa, ai vedea că și el ar putea spune: «Pot să fac așa sau altminteri», dar dacă nu e un cârmaci prost, va fi totodată conștient că în tot acest timp corabia își continuă mersul și că numai o clipă e indiferent dacă faci așa sau altminteri. La fel stau lucrurile cu omul în general; dacă uită să calculeze viteza direcției sale actuale, vine o clipă în care nu mai este vorba de un «sau-sau», nu pentru că a ales, ci fiindcă a renunțat să aleagă; ceea ce, altfel zis, înseamnă că alții au ales pentru el”⁹. Kierkegaard revine mai apoi pentru a spune „dacă amâni alegerea, personalitatea sau forțele obscure din lăuntrul ei aleg în mod inconștient”¹⁰. În fond, indecizia aceasta a lui Kierkegaard, între faptul că amânarea alegerii înseamnă fie că alții decid pentru mine, fie că forțe inconștiente dinăuntru meu aleg trimitte la o idee pe care o formulase deja mai devreme, în „scrisoarea precedentă” din al doilea volum din *Sau-Sau*, despre „Valabilitatea estetică a căsătoriei”, idee pe care i-o atribuie întâi interlocutorului¹¹ pentru a o întoarce mai apoi împotriva lui¹², anume ideea că a nu decide, într-o situație oarecare, este echivalent cu o decizie. Cu alte cuvinte, faptul de a se menține în

⁸ Vladimir Jankélévitch, *Henri Bergson*, ed. a 3-a, Paris, PUF, 2008, p. 64.

⁹ Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, ed. cit., p. 175.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, p. 19.

¹² *Ibid.*, p. 23.

momentul deciziei în mod indefinit sau la infinit este echivalent cu a decide să nu faci nimic. Nu există, altfel spus, un exterior al deciziei, pentru simplul motiv că orice decizie este înscrisă într-un context, iar a o amâna la nesfârșit este echivalent cu a decide să nu faci nimic în privința respectivei situații: miza întregii scrisori pe care o trimite aici, sub pseudonim, Kierkegaard estetului său prieten rezidă în întregime în acest simplu fapt că nu avem cum să i ne sustragem deciziei, că decizia nu admite exterior.

Ceea ce vedem aici este, dacă vrem, un fel de *cogito* al deciziei, un fel de dat ultim al deciziei prin care ea se arată ca un fapt ultim, care nu admite exterior, de vreme ce a nu decide este tot o decizie. Din nou cu Descartes dialoghează aici Kierkegaard, într-un mod subtil, gramatical chiar. Căci *cogito*-ul cartezian este inseparabil de persoana întâi, a enunța *cogito*-ul la persoana a doua sau a treia – Gândește, deci există – este lipsit de sens. Dimpotrivă, acest *cogito* al deciziei de care este vorba aici nu se poate enunța decât la persoana a doua, sub forma unei scrisori, așadar, cum o și face Kierkegaard, în măsura în care ești apelat să iei o decizie, o situație este mereu cea care ți-o cere și ți-o impune, iar de la această exigență nu există derobare pentru simplul motiv că a nu alege sau a amâna la nesfârșit alegerea este deja o alegere. Nu este de altfel surprinzător că singurul roman scris în întregime la persoana a doua pe care-l cunoaștem este *La modification* de Michel Butor, în care, exact ca estetul lui Kierkegaard, un personaj a decis deja să-și părăsească soția pentru amantă, iar întreaga acțiune a romanului, călătoria cu trenul de la Paris la locuința amantei de la Roma, este de fapt scena unei noi decizii cu privire la călătoria însăși care tocmai are loc, decizie secundă care sfârșește prin a anula decizia inițială.

În termeni bergsonieni, am spune așadar nu doar că o decizie nu are sens decât pentru o ființă care durează, ci că există un timp al deciziei înseși, în măsura în care a prelungi durata deliberării dincolo de termenul deciziei înseamnă deja a decide să nu faci nimic în legătură cu acea situație determinată. Iată un punct pe care Bergson îl subliniază în cursul său despre „Teoriile despre noțiunea de persoană” pe care îl ține la Collège de France în 1910-1911: „N-am termina niciodată o carte, dacă n-am avea și o alta de scris; n-am termina nici măcar un capitol, dacă următorul nu și-ar ridica deja capul la orizont pentru a-și cere rându, și la fel stau lucrurile pentru orice. Pregătirile pentru o călătorie n-ar fi niciodată terminate, dacă ora plecării nu ar fi deja fixată; dar, când ora a sosit, totul este gata ca prin farmec”¹³.

¹³ Bergson, *Mélanges*, Paris, PUF, 1972, p. 864.

3. În fine, un ultim punct comun între cei doi. Să-i dăm din nou cuvântul lui Kierkegaard: „Ceea ce trebuie ales se află în cea mai profundă relație cu omul care alege; când e vorba de alegeri în privința unor probleme vitale, individul trebuie să și le trăiască în același timp și, de aceea, cu cât mai mult amână alegerea, cu atât ajunge să o denatureze, cu toate că tot chibzuiește la ea, crezând că astfel diferențiază cum trebuie între posibilitățile opuse între care trebuie să aleagă”¹⁴. Kierkegaard vorbește despre probleme vitale, Bergson va spune că avem de-a face cu astfel de decizii în „împrejurări solemne, când e vorba de opinia despre noi pe care o transmitem celorlalți, și mai ales nouă înșine”¹⁵ sau, în pasajul citat mai sus, în contraparte cu capriciul, va vorbi despre acțiunile care privesc „persoana noastră în ansamblu”¹⁶. Dar profunzimea ideii lui Kierkegaard este dată de altceva, și anume de faptul că în momentul în care deliberez, în momentul în care oscilez, eu *sunt*, la modul cel mai propriu al termenului, aceste alternative între care oscilez. Eu le trăiesc în timp ce le cântăresc și nu aş avea cum să le cântăresc dacă nu le-aş trăi în același timp. Nu este deci vorba doar de condiția „negativă” dată de faptul că opțiunile nu mi sunt indiferente, ci de o condiție pozitivă, de această dată, care constă în faptul că opțiunile sunt construite, constituite de către mine și că o asemenea constituire nu poate avea loc fără ca eu să mă identific, să „trăiesc” aceste opțiuni în același timp. Bergson va spune întrucâtva același lucru în *Eseul asupra datelor imediate*, în critica pe care o face partizanilor liberului-arbitru, căci această critică va consta în a arăta că aceste opțiuni între care oscilează eul nu sunt gata făcute. Nu putem apăra liberul-arbitru decât dacă presupunem, pe de o parte, că opțiunile îmi sunt exterioare – deci indiferente – dar și, mai profund, că ele sunt în consecință gata făcute. Ori, în momentul în care sesizăm faptul că ele nu sunt gata făcute, admitem că ele se fac, iar că acest „a se face” al lor este inseparabil de devenirea eului care le face, care este ele, ca să spunem așa, în același timp în care le face.

Dar cei doi autori diverg în ceea ce privește concluziile pe care trebuie să le tragem din faptul că opțiunile nu sunt gata făcute și indiferente, ci că ele se fac pe măsură ce eul le trăiește, pe măsură ce eul este ele, dacă ne putem exprima astfel. Care este așadar divergența? Pentru Kierkegaard, concluzia care trebuie trasă este aceea a unei urgențe suplimentare a deciziei: nu mai este simpla urgență dată de timpul deciziei, indicată mai sus, ci este un nou tip de urgență, de

¹⁴ Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, ed. cit., pp. 175-176.

¹⁵ *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, trad. Horia Lazăr, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1993, p. 116.

¹⁶ *L'évolution créatrice*, ed. a 11-a, Paris, PUF, col. « Quadrige », 2007, p. 47 (trimitem aici la textul în franceză întrucât traducerea românească ratează complet sensul frazei invocate).

această dată complet imanentă deciziei, în măsura în care, cu cât prelungește decizia, deci cu cât trăiește mai mult toate opțiunile posibile, eul este din ce în ce mai puțin în măsură să aleagă. Faptul de a trăi aceste opțiuni, de a adăsta în identificarea cu ele devine el însuși o frână pentru decizie – citez: „Cu cât trece mai mult timp, cu atât mai dificil e să alegi, pentru că sufletul este mereu într-una din părțile dilemei, fiindu-i de aceea tot mai greu să se desprindă de ea”¹⁷. Estetul nu alege tocmai pentru că-și petrece întreaga viață trăindu-și posibilitățile, fie concomitent, fie alternativ, dedicându-se uneia pentru un timp, apoi alteia, apoi revenind la prima din care derivă o alta și așa mai departe. De aceea, o scrisoare, la persoana a doua, care să-i inducă sentimentul unei urgențe a alegerii e singurul lucru care l-ar putea extrage din indecizia care-i este proprie.

Bergson va trage concluzia opusă din ideea că opțiunile nu sunt gata făcute. Pentru el, deciziile „vitale”, sunt tocmai cele care necesită timp. Ele nu sunt ghidate de o urgență de tipul celei kierkegaardiene, ci, dimpotrivă, timpul, durata este o parte constitutivă a deciziilor de acest tip, ele necesită timp de drept și nu de fapt, ar spune Bergson. Motivul pentru care lucrurile stau astfel este dat de noțiunea de deliberare la care se oprește Bergson, care, de altfel, ne și introduce în obiecția pe care am aduce-o aici demersului său. Din teoria sa a deliberării, expusă în modul cel mai coerent într-un curs despre teoriile voinței din 1906-1907, cităm: „decizia, de fapt, este prezentă în fiecare moment al deliberării și este cauza acesteia”¹⁸. Bergson nu înțelege prin aceasta că deliberarea ar fi un fel de „comedie”, cum va spune Sartre, că, așadar, decizia preexistă deliberării și că, în consecință, oscilarea între mai multe posibilități nu este decât un mod de a căuta justificări pentru o decizie care este deja luată. Bergson vrea mai degrabă să spună că momentul deliberării este cel în care o decizie se naște tocmai din interacțiunea dintre tendințe cu direcții diferite sau divergente: „Adevărul este că elementul specific al voinței penetrează toate elementele care intervin în deliberare, atât cele care tind să susțină acțiunea, cât și cele care încearcă să o împiedice”¹⁹. Însă, deja din acest citat, reproșul pe care i-l putem adresa aici lui Bergson devine evident: este acela că el gândește deliberarea însăși ca pe o acțiune, în măsura în care deja este vorba de „opțiuni” care tind să ducă la realizarea unei acțiuni și opțiuni care tind *nu* să ducă la realizarea altora, ci să împiedice tocmai respectiva acțiune. Deliberarea este așadar absorbită în acțiune, iar în tratările pe care le acordă Bergson problemei deciziei, ceea ce rezultă din deliberare nu este de fapt o decizie, ci este propriu-zis o acțiune. După cum spune

¹⁷ Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, ed. cit., p. 181.

¹⁸ Bergson, *Mélanges*, ed. cit., p. 706.

¹⁹ *Ibid.*, p. 709.

el în *Eseu*: „nu există două tendințe, nici măcar două direcții, ci un eu care trăiește și se dezvoltă prin propriile lui ezitări, până când acțiunea liberă se desprinde din el precum un fruct prea copt”²⁰. Deliberarea, așadar, este concepută pe schema acțiunii de către Bergson, iar toate distincțiile conceptuale pe care el le face mai apoi cu privire la acțiune sunt reportate asupra problemei deliberării.

Kierkegaard operează, după părerea noastră, o mișcare nu similară, dar simetrică. Și asta prin teza lui că nu există de fapt decât o singură alegere propriu-zisă, iar aceasta este alegerea dintre a alege și a nu alege. Cel ce trăiește estetic, spune Kierkegaard, nu alege de fapt, fie pentru că alege nemijlocit (deci condiționat de dorințe, de mediu etc.), fie pentru că se pierde în multitudine, trăindu-și de fapt posibilitățile fără să aleagă între ele²¹. Singura alegere propriu-zisă este cea la care trimite Kierkegaard spunând: „Prin «sau-sau» nu desemnez alegerea între bine și rău, ci alegerea prin care te decizi pentru bine și rău, sau le excluzi”²². De aceea, va conchide Kierkegaard, „eticul constituie alegerea”, singura alegere reală este doar aceea dintre etic și alt mod de existență. Or, deliberarea ca atare este și aici exclusă, în măsura în care, după cum o arată întreaga parte finală a scrisorii, cel care a ales eticul nu va mai avea de făcut altă alegere: el va fi nevoit să aleagă să muncească, să se căsătorească, să aibă prieteni cu o viziune comună despre viață, dar el va fi nevoit să le aleagă pe acestea nu pentru că n-ar putea alege altceva, ci pentru că *dacă ar alege altceva ar renunța de fapt prin aceasta la alegere*. Există și aici, de fapt, o singură alegere, care este aceea inițială – cea de acțiune, în măsura în care acțiunea veritabilă este doar statutul de *eo ipso* în acțiune al omului etic –, iar deliberarea ca atare este din nou, deși în alt fel, absorbită în acțiune: a decide pentru etic înseamnă deja a acționa, iar a nu decide pentru etic înseamnă, de fapt, a nu decide deloc și a nu acționa.

Putem așadar conchide că atât Bergson cât și Kierkegaard operează, fiecare în felul său, un scurtcircuit între problema deciziei și cea a acțiunii, o identificare între cele două care este probabil inutilă din punct de vedere teoretic și poate chiar ilicită. Care sunt însă pericolele unei astfel de „coalescențe” între cele două noțiuni? Fără a putea intra aici în detalii, am spune că este vorba despre un dublu pericol. Pe de o parte, această identificare reduce întregul câmp al „practicului” sau al filosofiei practice la o chestiune de morală: de vreme ce a decide și a acționa pot fi absorbite una în cealaltă, atunci întreaga problemă a „practicului” poate fi redusă la cea a

²⁰ Bergson, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, ed. cit., p. 132.

²¹ Cf. Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, ed. cit., p. 179.

²² *Ibid.*, p. 181.

binelui și răului; morala cuprinde astfel sub tutela ei atât problema deciziei, cât și pe cea a acțiunii. Pe de altă parte, celălalt pericol este introducerea unui element de „determinism” în acțiune, în măsura în care dacă a decide și a acționa sunt absorbite una în cealaltă, atunci este, într-un fel, suficient ca decizia să survină pentru ca acțiunea să decurgă de la sine din ea, ca și cum întregul mecanism al acțiunii nu ar fi decât tocmai aceasta, un *mecanism* supus în cele mai mici detalii deciziei, un mecanism care nu este decât forma concretă, fizică a deciziei.

Dificultatea care se ridică din acest dublu pericol este tocmai aceea că elementul de „determinism” introdus de al doilea pericol devine astfel un fel de dublu necesar al elementului „moral” ce subîntinde primul pericol, iar a ține cele două elemente separate devine într-un fel o misiune constantă și totuși interminabilă pentru filosofia practică. A evita însă ambele pericole în același timp, prin simpla detașare a problematicilor deciziei și acțiunii și prin acordarea unei consistențe filosofice proprii fiecăreia dintre ele ar putea așadar să constituie o soluție pentru ieșirea din acest impas.

Bibliografie

Henri Bergson, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, trad. Horia Lazăr, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1993.

L'énergie spirituelle, ed. a 5-a, Paris, PUF, col. « Quadrige », 1996.

L'évolution créatrice, ed. a 11-a, Paris, PUF, col. « Quadrige », 2007.

Mélanges, Paris, PUF, 1972.

Gilles Deleuze, *Cinema 1. Imaginea-mișcare*, trad. Ștefana și Ioan Pop-Curșeu, Cluj-Napoca, Ed. Tact, 2012.

Cinema 2. Imaginea-timp, trad. Ștefana și Ioan Pop-Curșeu, Cluj-Napoca, Ed. Tact, 2013.

Vladimir Jankélévitch, *Henri Bergson*, ed. a 3-a, Paris, PUF, 2008.

Søren Kierkegaard, *Sau-Sau. Partea a doua*, in *Opere*, vol. II, trad. Ana-Stanca Tabarasi, București, Humanitas, 2009.

Ciprian Jeler, cercetător în cadrul Departamentului de Cercetare Interdisciplinară – Domeniul Socio-Uman al Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Doctor în filozofie (Univ. „Charles de Gaulle” – Lille 3 și Univ. „Al. I. Cuza”), cu o teză despre problema acțiunii în filosofia lui Henri Bergson. Aree de interes: filosofia biologiei, filosofia acțiunii, filosofia franceză contemporană. Publicații recente: „«Résister à la résistance»: l’implacable et la ressource” (in *Annales bergsoniennes VI*, Shin Abiko, Arnaud François, Camille Riquier (eds.), Paris, PUF, 2013); „Is there such a thing as ‘group selection’ in the contextual analysis framework?” (*History and Philosophy of the Life Sciences*, 2014). Contact: ciprianjeler@yahoo.com.